

УДК 358:37.041

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТІВ

Клибанівська Т.М., к. психол. н., доцент,
доцент кафедри історії України та філософії,
Вінницький національний аграрний університет

У статті теоретично досліджені психолого-педагогічні аспекти пізнавальної активності студентів. Розкрито поняття «пізнавальна активність», «діяльність», «інтерес». Виокремлено умови розвитку пізнавального інтересу. Указано на важливість застосування творчості в навчанні студента через використання проблемних методів навчання. Визначено, що завдання викладача полягає в забезпеченні активності студента в пізнавальній діяльності й спрямуванні її на опанування провідних знань і способів діяльності.

Ключові слова: пізнавальна активність, навчально-пізнавальна діяльність, інтерес, творчість, активність студента.

В статье теоретически исследованы психолого-педагогические аспекты познавательной активности студентов. Раскрыто понятие «познавательная активность», «деятельность», «интерес». Выделены условия развития познавательного интереса. Указано на важность применения творчества в обучении студента с использованием проблемных методов обучения. Определено, что задача преподавателя заключается в обеспечении активности студента в познавательной деятельности и направлении ее на овладение знаниями и способами деятельности.

Ключевые слова: познавательная активность, учебно-познавательная деятельность, интерес, творчество, активность студента.

Klybanivska T.M. PSYCHOLOGICAL-PEDAGOGICAL ASPECTS OF COGNITIVE ACTIVITY OF STUDENTS

In the article theoretically researched the psychological and pedagogical aspects of cognitive activity of students. Revealed the concept of “cognitive activity”, “activity”, “interest”. Highlighted the conditions of development of cognitive interest. It is indicated on the importance of applying creativity in students learning through using of problematic teaching methods. Revealed an important role of personality motivational sphere. It is determined, that the task of the teacher is to ensure the activity of the student in cognitive activity and direct it to mastering the leading knowledge and methods of activity.

Key words: cognitive activity, educational and cognitive practice, interest, creativity, student activity.

Постановка проблеми. Сьогодні перед вищою школою стоїть важливе завдання: пошук шляхів формування високоосвіченої, інтелектуально розвиненої особистості, конкурентоздатного професіонала, соціально та пізнавально активної людини. На перший план виступає проблема забезпечення якості освіти за рахунок розвитку пізнавальної активності кожної людини, яка в процесі навчання не тільки оволодіває певним стандартом сучасних знань, але і вчиться їх застосовувати.

Навчальний процес, при постійному зростанні інформаційного потоку, вимагає від студента напруженої інтелектуальної діяльності. Студент постійно знаходиться в стані пізнавального пошуку необхідної інформації з метою її застосування в майбутній професійній діяльності. За таких умов він повинен проявляти пізнавальну активність, інтерес до діяльності й обраного фаху.

Для пізнавальної активності характерне свідоме спрямування зусиль на засвоєння

й оволодіння знаннями, уміннями й навичками; виявлення самостійності й творчого підходу в навчально-пізнавальній діяльності; напруження розумової активності особистості, що відображається в її практичній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема дослідження пізнавальної активності студентів є актуальною для науки. У цій галузі здійснили дослідження багато вчених, педагогів і психологів: О. Вербицький, В. Горшкова, О. Костюченко, І. Лернер, В. Лозова, Л. Подоляк, С. Рубінштейн, І. Тализін, Т. Шамова, Г. Щукіна, В. Юрченко й інші.

Аналіз наукових джерел показав, що єдиного підходу до визначення поняття «пізнавальна активність» немає. Деякі дослідники відзначають, що пізнавальну активність слід розглядати як показник динаміки взаємодії особистості з об'єктами пізнання, спрямований на формування досвіду соціальної культури й розширення системи особистісних цінностей (Н. Половнікова, А. Леон-

тьєв, І. Лернер та ін.); вони розглядають її як якість навчальної діяльності й надають важливого значення педагогічним умовам у навчальному процесі.

Енциклопедія освіти трактує поняття пізнавальної активності як «рису особистості, яка виявляється в її ставленні до процесу пізнання, що передбачає стан готовності, прагнення до самостійної пізнавальної діяльності, спрямованої на оволодіння індивідом соціальним досвідом, накопиченими людством знаннями, способами діяльності, а також в її якості» [2, с. 678].

У педагогічних дослідженнях А. Алексюка, О. Дубиніна, В. Лозової, П. Лузана, О. Пиндик пізнавальну активність розглядають як таку організацію сприйняття навчального матеріалу студентами, за якої засвоєння знань відбувається шляхом розкриття взаємозв'язків між явищами, порівняння нової інформації з відомою, конкретизації, узагальнення, оцінки навчального матеріалу з різних поглядів. Загалом педагоги зауважують, що пізнавальну активність слід розглядати і як мету діяльності, і як засіб її досягнення, і як результат.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає в здійсненні теоретичного аналізу дефініції пізнавальної активності студента, виявленні психолого-педагогічних підходів, пов'язаних із вивченням досліджуваної проблеми.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковці неоднозначно трактують поняття «активність». З одного боку, ця категорія є однією з найактуальніших у дослідженні природи психіки, психічного розвитку, свідомості, пізнавальних і творчих можливостей особистості. Активність тлумачиться наукою як більш широке, фундаментальне поняття, ніж поняття діяльності, оскільки вона може проявлятися в різноманітних формах життя як біологічних, так і соціальних організмів; це не тільки прояв життя людської особистості, але й умова її розвитку, одна з основних характеристик особистості, яка полягає в здатності виступати джерелом змін у стосунках з оточуючим світом; виражається в багатосторонній діяльності, яка спрямована на пізнання, зміну, перетворення навколишнього світу, на зміну власної природи, свого психічного складу; ступінь взаємодії суб'єкта з оточуючою дійсністю. З іншого боку, активність виступає мірою діяльності, ступенем її інтенсивності [4, с. 210].

О. Леонтьєв, визначаючи активність суб'єкта «як внутрішню передумову саморуху діяльності та її самовираження» [4, с. 213], розглядає її як одну з характеристик людської діяльності, які констатують і виража-

ють її здатність до саморозвитку, саморуху через ініціювання суб'єктом цілеспрямованих творчих предметних дій.

Аналізуючи пізнавальну активність діяльності, зауважимо, що у своїх працях багато вчених розглядають пізнавальну активність у тісному взаємозв'язку з поняттям «самостійність» (Р. Лемберг, Н. Половнікова та ін.); вона займає у структурі діяльності місце, близьке до рівня потреби, як стан готовності до пізнавальної діяльності, який передує діяльності та породжує її (у ряду «діяльність – активність – потреба» активність займає проміжне місце) [4, с. 211].

Під розвитком пізнавальної активності особистості слід розуміти кількісні та якісні зміни, які виникають у її структурних компонентах. П. Лузан розглядає активізацію навчання як цілеспрямований процес розвитку навчально-пізнавальної активності студентів через включення їх як суб'єктів педагогічної взаємодії в різновиди пізнавальної діяльності. На думку дослідника, для підвищення ефективності навчального процесу необхідно здійснювати оптимальний вибір способів, методів, форм, засобів навчання студентів [5, с. 71].

Пізнавальна активність суттєво впливає на процес становлення особистості студента, на його характер, а отже, і ставлення до самого себе, до інших людей, до діяльності. У той же час сформована пізнавальна активність студента є важливою умовою його навчальної успішності та характеристикою його ставлення до змісту й процесу навчання, прагнення до ефективного оволодіння знаннями, а концентрація вольових зусиль на досягненні бажаних пізнавальних цілей дає можливість одержати моральну насолоду від їх досягнення.

При стійкому прояві прагнення до пізнання пізнавальна активність студента стає особистісною якістю, де потреби й інтереси позначають змістовну характеристику, а воля представляє форму.

М. Лісіна вказує, що до пізнавальної активності є близькими поняття допитливості, або цікавості [4, с. 211].

В. Виготський [1, с. 132] зазначає, що у психології пізнавальна активність ототожнюється з інтересом і розглядається як виключно інтелектуальне явище; то виводиться з природи людської волі, то поміщається у сферу емоційних переживань і визначається як радість від того, що досягається без утруднень функціонування наших сил.

Психологічний зміст інтелектуального стану інтересу, зацікавленості пов'язаний із непереборним бажанням людини зробити раніше невідоме відомим, нерозгадане – розгаданим. У цьому стані, як правило, у

суб'єкта активно функціонують мислення, уява, спостереження й емоції, а головним переживанням є потяг до невідомого. Характеристика настрою людей у мисленнєвому стані серйозної зацікавленості перебуває, як правило, у межах позитивності (психологічного комфорту), їхня поведінка й діяльність активні. Інтерес як стан можна назвати реакцією зацікавленості. Зацікавитись – означає відчувати (усвідомити) інтерес до чого-небудь.

У людини, яка відчуває інтерес до предмета, людини, ситуації чи явища, виникає бажання досліджувати об'єкт, пізнати його, поглинути інформацію, відчувати нові переживання від взаємодії з об'єктом, що викликає інтерес. За інтенсивного інтересу людина відчуває піднесення. Саме воно забезпечує зв'язок інтересу з пізнавальною та руховою активністю [3, с. 115]. Стан інтересу проявляється в таких переживаннях, як захопленість, допитливість.

Значне місце відводить інтересу К. Ізард [3]. Він припускає наявність деякої внутрішньої емоції інтересу, яка забезпечує селективну мотивацію процесів уваги й упорядковує пізнавальну активність людини. Емоція інтересу підвищує здатність людини до сприймання й оброблення інформації, що потрапляє із зовнішнього світу. Інтерес стимулює студента до дослідницької та пізнавальної активності.

За результатами проведеного нами опитування, серед студентів університету 52% респондентів зацікавлені й проявляють інтерес до навчальної діяльності, 39% переконані, що інтерес виявляють до окремих дисциплін, 9% стверджують, що їм нецікаво навчатися.

На запитання «Що викликає у Вас пізнавальну активність у процесі навчання?» студенти висловлювали такі думки:

- розв'язання завдань проблемного характеру;
- складні, але потужні навчальні завдання;
- різноманітність навчальної діяльності;
- різноманітні типи запитань, які підвищують інтерес до матеріалу, що вивчається;
- часта перевірка й об'єктивна оцінка результатів навчальної діяльності студента;
- розуміння корисності, потрібності, важливості отримуваних знань;
- яскравість особистості викладача та знання матеріалу, що впливає на студента, формує його ставлення до предмета.

Таким чином, розвитку пізнавальної активності сприяє позитивне ставлення студента до процесу навчання, оволодіння практичними навичками, когнітивна й організаційна готовність до освіти та самоосвіти, адже студенту забезпечує загальний

психологічний комфорт насамперед високий рівень позитивного емоційного компонента ставлення (позитивне оцінювання якогось об'єкта чи суб'єкта), який викликає в суб'єкта високий рівень вольового (психічна активність), перцептивного (спрямованість уваги) і когнітивного (пізнавальний інтерес) компонентів ставлення до навчальної діяльності.

На нашу думку, пізнавальна активність – це прояв ситуативного інтересу, особливий інтелектуальний стан. У процесі досліджень ми з'ясували, що інтерес може виникати до якоїсь конкретної дисципліни, що пояснюється творчим підходом викладача до матеріалу, який він подає, використанням новітніх освітніх технологій і засобів візуалізації. Інтерес зумовлений не тільки внутрішніми, але й зовнішніми причинами, тобто якостями й особливостями того, що сприймається. Стійкий інтерес студента до своєї майбутньої професії викликає в нього активність, творчу наснагу, прагнення повніше її пізнати й краще опанувати.

Як пояснює А. Реан, під час аналізу спонукальних причин людської активності важливу роль відіграє мотиваційна сфера особистості. Вона спрямовує й визначає вибір предмета, на який націлена діяльність, її способи і засоби. При цьому мотиви виконують навіть смислоутворюючу функцію, виступаючи джерелом для формування особистісних смислів тих чи інших учинків людини, цілісною стратегією її життєвого шляху, напряду її особистісного й професійного розвитку [7, с. 105]. Таким чином, провідні мотиви є спонукальною силою, яка створює вектор діяльності й активності студента. Вона протікає в зовнішньому предметному та соціальному середовищі, а також має нерозривну з нею внутрішню емоційно-смыслову сторону.

Мотиви навчання є не тільки передумовою успішного професійного навчання студента, вони є також його наслідком. Мотиви формуються в діяльності, а організовує цю діяльність викладач, ставлення ж студентів до цієї діяльності формується в ній самій. До навчального матеріалу має бути позитивне ставлення, тобто предмет засвоєння повинен бути цікавим у своєму власному русі, а пізнавальна активність має бути спрямована на переборення шаблону у своїй діяльності [6, с. 161].

Організація пізнавальної діяльності студента повинна включати творчий компонент. Як зазначає В. Юрченко, якщо процес навчання студента перетворюється на творчість, то це сприятливо впливає на його емоційну сферу, покращує пам'ять і увагу, викликає почуття радості й задоволення,

підвищує інтерес до пізнавальної діяльності. Засвоєння досвіду творчої діяльності здійснюється шляхом використання проблемних методів навчання: частково-пошукової діяльності, проблемного викладу та дослідницької діяльності. Для успішного навчання у вищій школі важливо, щоб студент не просто вмів учитися самостійно, а спрямовував свою пізнавальну активність на життєве самовизначення й професійне самоствердження [6, с. 179].

Характеристикою природного начала пізнавальної активності виступає спонтанність її прояву, тобто неусвідомленість із боку особистості, культурне начало, зумовлене психологічними новоутвореннями, в якості яких виступають усвідомлені особою знання, уміння й нахил до пізнавальної, творчої й професійної діяльності. Це дає підстави вважати пізнавальну активність одночасно й передумовою, і результатом професійної майстерності фахівця [8, с. 106].

Яскраві враження й новизна фактів, обстановки впливають на інтереси студентів, але не вважаються головними в їхньому розвитку. Важливішим є осмислення матеріалу занять, самостійна розумова діяльність, оволодіння знаннями. Характер навчально-професійної діяльності студента залежить не лише від особливостей педагогічних технологій, а насамперед від ступеня входження студентів у цю діяльність, її відповідність тій навчальній дії, яка має бути засвоєна.

Активізація пізнавальної діяльності студентів здійснюється через використання викладачем протягом усього заняття складних взаємопов'язаних завдань, які створюють ситуацію пошуку відповідей на складні запитання, множинності суперечливих поглядів, інтелектуального й емоційного напруження. У ході самостійного пошуку відповідей на поставлені запитання студенти мають використовувати не лише сприйняття, відтворення, запам'ятовування, а й логічні операції мислення (аналіз, синтез, порівняння, абстрагування). Таким чином, знання не з'являються в готовому вигляді, а продукуються в активному процесі взаємодії викладача та студента.

На нашу думку, стимулює інформаційно-пізнавальну активність студентів на навчальних заняттях, позитивно позначається на мотивації їхньої навчально-професійної діяльності низка дидактичних прийомів: невимушене обговорення теоретичних і

прикладних проблем науки й практики, надання студентам можливості висловлювати власні думки, порівнювати й оцінювати різні підходи до вирішення наукових питань.

Пізнавальна активність на рівні спрямованості особистості означає глибоку переконаність студента в необхідності всебічного пізнання, а її вищий рівень має перетворюючий характер. При цьому в діяльності перетворюється не тільки об'єкт, на який вона спрямована, а й суб'єкт діяльності. Завдання викладача полягає в тому, щоб забезпечити активність студента в пізнавальній діяльності й спрямувати її на опанування провідних знань і способів діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Процес формування пізнавальної активності є ефективним тоді, коли форми, методи й засоби навчання адекватні поставленим цілям. Тому особливу увагу слід приділити методам формування компонентів пізнавальної активності.

Навчання для студентів повинне набути особистісного життєвого сенсу, який поєднує розум, почуття й волю та виявляється в спрямуванні творчої пізнавальної активності на життєве самовизначення й професійне самоствердження, на оволодіння професією й розвиток своїх потенційних можливостей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Выготский Л. Учение об эмоциях. Собрание сочинений: В 6 т. М.: Педагогика, 1983. Т. 3. С. 6–328.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред В. Кремень. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Изард К. Психология эмоций / перевод с англ. СПб.: Питер, 1999. 464 с.
4. Костюченко О. Перцептивна активність у формуванні образу світу. Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Т. 11. Вип. 12. Київ, 2015. С. 208–216.
5. Лузан П. Теоретичні і методичні основи формування навчально-пізнавальної активності студентів у вищих аграрних закладах освіти: дис. ... доктора пед. наук: 13.00.04. К., 2004. 505 с.
6. Подоляк Л., Юрченко В. Психологія вищої школи: підручник. К.: Каравела, 2011. 360 с.
7. Реан А., Кудашев А., Баранов А. Психология адаптации личности. СПб.: Прайм-ЕВРОЗНАК, 2008. 479 с.
8. Шевченко Л. Розвиток пізнавальної активності студентів як засіб підготовки до інноваційної діяльності. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. Вип. 31. Вінниця, 2010. С. 105–110.